

„Dilemmák és lehetőségek a felsőoktatás finanszírozásában”

Beszélgetés dr. Gilly Gyulával, a Diákhitel Központ Rt. alapító vezérigazgatójával

■ Dr. Gilly Gyula 1988-ban szervezője, majd 1992-ig vezetője volt a Semmelweis Egyetem Hallgatói Önkormányzatának. Mint ilyen közreműködött az Országos Felsőoktatási Érdekképviseleti Szövetség (ma HÖÖK) megalapításában, 1990–1992 között az OFÉSZ alelnöke volt, majd elnöke lett. 1990-ben egyik kezdeményezője és létrehozója lett a Semmelweis Egyetem Egészségügyi Menedzserképző Központjának. Sikeres háziiorvosi licencvizsgáját követően 1997-ben a London School of Hygiene and Tropical Medicine és a London School of Economics közös MSc programján „MSc in Health Services Management” diplomát szerzett.

1998–2001 között az Oktatási Minisztérium Felsőoktatás Fejlesztési Főosztályának vezetője, ezzel egyidejűleg 2000–2001-ben a Felsőoktatás Finanszírozási Főosztály megbízott vezetője és mint ilyen a Felsőoktatás Fejlesztési Világbanki Program helyettes programigazgatója volt. E felsőoktatási fejlesztési program keretében részt vett a világbanki kölcsönegyezmény újratárgyalásában, a tandíjkérdés nyugvópontra juttatásában, és ennek következményeként a diákhitelrendszer megtervezését, bevezetését irányította. 2001-ben az újonnan megalakuló Diákhitel Központ Rt. vezérigazgatója, igazgatótanácsi tagja lett.

2001 őszétől napjainkig a privát szektorban dolgozik, de emellett aktívan közreműködik a különböző felsőoktatás-politikai és egészségpolitikai folyamatokban. A Nemzeti Egészségügyi Kerekasztal állandó szakértője. 2009–2011 között a London School of Economics által vezetett szakértői konzorcium tagjaként részt vett az EC DG Education and Culture által kezdeményezett projektben egy EU-szintű diákhitelrendszer bevezetésével, megtervezésével kapcsolatos koncepció kidolgozásában. Különböző világbanki és/vagy európai uniós programok keretében is szakértőként vesz részt más országok (pl. Szlovákia, Bulgária, Albánia) felsőoktatási, felsőoktatás-finanszírozási reformjainak és diákhitelrendszerének kidolgozásában. ■

Gilly Gyula

Felsőoktatási MŰHELY (FeMŰ): A felsőoktatás finanszírozásának kérdése szempontjából elkerülhetetlen, hogy a felsőoktatás múltját is szemügyre vegyük. Ön szerint milyen következményekkel járt az elitképzésből a tömegoktatásba való átmenet folyamata?

Gilly Gyula: Száz vagy akár 40–50 évvel ezelőtt a gimnáziumi érettségi volt az, amivel be lehetett kerülni a középosztályba. Egy korosztályon belül csupán 3–6% volt azoknak az aránya, akik bejutottak a felsőoktatásba. Mik voltak a szelekciós szempontok? Aki ki tudta fizetni vagy kimagasló képességű volt valamilyen, az tudott továbbtanulni. Magyarországon még a nyolcvanas években is csak a legjobb eredményt felmutatók kerültek be ebbe az 5–6%-ba, eltekintve persze a szocializmusban alkalmazott munkás-paraszt származású káderváltótól. Kialakult egyfajta módszertan, hogy ezt, az adott korosztály elitjét jelentő diákságot hogyan kell, illetve lehet oktatni. Az intézmények, oktatók ehhez a jó képességű, terhelhető társasághoz szoktak hozzá. Az úgynevezett tömegesedés, ami valójában a részvételi arány jelentős növekedése, azt

eredményezte, hogy mostanra a fiatalság 30–40%-a bekerül a felsőoktatásba. Ez azt is jelenti, hogy egy sokkal diverzifikáltabb társaság jelenik meg, melynek oktatása a korábbitól eltérő módszertant igényelne. Az, hogy a minőség romlik, mert tömeges a felsőoktatás, jó szlogen, kielégíti a mennyiség és a minőség közötti összefüggésekre alapozó sztereotípiákat, de valójában leginkább az az oktatók problémája, hogy bezzeg a régi szép időkben mindegy volt, hogy ők mit csináltak, mert a hallgatók így is, meg úgy is jó eredményekkel távoztak. Most meg el is kéne gondolkodni azon, hogy mi legyen ezekkel a hallgatókkal, hogy ne múljanak el felettük nyomtalanul a felsőoktatásban töltött évek. A minőségnek, illetve a szolgáltatások minőségének számos, sok esetben komplex, bonyolult definíciója létezik, azonban minden minőségdefiníciónak van egy közös eleme: a „*fit for purpose*”, azaz hogy az adott szolgáltatás akkor jó minőségű, ha megfelel azok igényeinek, szükségleteinek, akikért az adott szolgáltatás létezik. A tömeges felsőoktatás, pontosabban a magas részvételi aránnyal működő, minőségi felsőoktatás alapvető összetársadalmi és nemzetgazdasági érdek, továbbá egyéni szinten a diplomások jobban keresnek, a munkanélküliség körükben igen alacsony, életminőségük, egészségi állapotuk jobb, életük hosszabb.

Ezért mind egyéni, mind társadalmi szempontból alapvető érdek a tömeges és minőségi felsőoktatás – a rendszer ennek az igénynek kell megfeleljen. Ahogy egy ismerősöm egyszer írta: ha egy egyetemi oktató azon kesereg, hogy túl sok a tömegesedés miatt a „buta” hallgató, az olyan, mintha egy fodrász azt mondaná, hogy ő Claudia Schiffernek meg a többi topmodellnek szívesen csinál frizurát, de ez a sok borzasztó csúnyácska nő hagyja békén, mert belőlük nem tud topmodellt csinálni.

FeMű: Magyarországon a felsőoktatás mint elitképzés egyértelműen leírható-e azzal, hogy „értelmiségkibocsátás”? Vagy ettől most már a tömegesedés okán elszakadtunk?

G. GY.: Nehéz definiálni az értelmiséget, Németh László, Bibó István műveiből úgy körülbelül lehet sejteni, hogy mit jelenthetett ez. Hogy akinek nemcsak technikai szintű ismeretei voltak, hanem egy szélesebb spektrumban is tudott gondolkodni. A szocializmusban az történt, hogy szakmák és más szempontok szerint kétféle módon volt szét-szedve a felsőoktatás. Egyrészt a tudomány művelése, ami azt jelenti, hogy olyan új típusú ismereteket produkálunk, amelyek ha letisztultak, bekerülnek az oktatásba, eleve ki lettek telepítve az akadémiai intézményhálózatba, mert a szovjet típusú felsőoktatás-szervezés koncepciója szerint „az egyetemnek a dolga, hogy a szaktudást átadja”. Tehát mintegy a legmagasabb szintű szakmunkásképzésnek tekintették. A másik oldalon meg tulajdonképpen széttagolták, szétszedték a korábban egységes egyetemeket, hogy az Egészségügyi Minisztérium égisze alatt az orvosi egyetem majd orvosokat képez, a Földművelésügyi Minisztérium alatt az agráregyetem pedig majd agrármérnököket stb. Azt belátta a korabeli hatalom is, hogy egy híd építéséhez nagyon magas szintű szaktudásra van szükség. Tehát ilyen típusú embereket kell képezni, de őket azért képezzük ilyen magas szinten, hogy hidakat építsenek nekünk, nem pedig azért, hogy gondolkodjanak a társadalom ügyeiről. Ebben az értelemben akkoriban az elitképzés le volt szűkítve. Kétféle módon, kettős ponthatárral. Az egyik szűkítés során nagyon-nagyon magas mércét kellett átugrani, a másik ajtón meg egy sokkal alacsonyabbra rakott léccel beeresztettek valamennyi munkás-paraszt származású fiataalt. Abban az értelemben elit volt ez is, hogy ezek mégiscsak jófejű gyerekek voltak, de valójában

technokratáknak képezték őket, erős kifejezéssel élve szakbarbárnak.

Valamikor a hatvanas-hetvenes években, Európában elindult egy trend, ami nálunk csak a rendszerváltás környékén jelent meg gondolati szinten, hogy ki kell nyitni a kapukat és be kell eresztetni a felsőoktatásba minden olyan fiataalt, akinek ambíciója van arra, hogy előrébb jusson és megvannak hozzá a képességei. Ennek alapját képezte a tudomány és a technológia fejlődése, az innováció felgyorsult, komplett iparágak jelentek meg, például az informatika. Ezzel párhuzamosan a korábban domináns iparágak egész egyszerűen eltűntek, és bizonyos tudáselemek leértékelődtek. Egy újfajta tudással szemben jelentkezett erős igény, olyannal, amely lépést tud tartani a folytonos változásokkal és rendelkezik az ismeretek folytonos lecserélésének képességével. A felgyorsulással párhuzamosan a tudás diverzifikálódott is. A politika engedett a fellépő társadalmi igénynek és szélesre tárta a felsőoktatás kapuit, de sajnos ezt semmilyen módon nem követte a finanszírozás hasonló arányú növekedése. Ez azt jelentette, hogy az egy hallgatóra jutó finanszírozás lecsökkent. Nem igaz az a tétel, hogy önmagában csak a pénztől majd előburjánzik a minőség, de az teljesen biztos, hogy ha egy ilyen krónikusan alulfinanszírozott rendszer van, sokkal több feladatot kell ellátni ugyanannyi pénzből, tehát fajlagosan sokkal kevesebből, akkor előbb vagy utóbb elkezd hanyatlani a minőség. Magyarán, szerencsétlen intézményeknek egy ötször-hatször akkora tömeget kell oktatni, amely tömeg diverzifikált, ezért sokkal diverzifikáltabb és szofisztikáltabb módszertant igényelne. Egyébként a tudások is sokkal diverzifikáltabbak, miközben az egy főre jutó finanszírozás drasztikusan lecsökkent, tehát nem meglepő, hogy csökken a minőség. Amikor már egy adott korosztály 30–35%-a bekerül a felsőoktatásba, akkor

azért nagy kérdés, hogy ezt most teljes egészében az államnak kell-e finanszíroznia. Nemcsak Magyarországon, hanem az egész európai térségben az az egyik legnagyobb dilemma, hogy alapvető nemzetgazdasági, versenyképességi okok miatt egy tömeges (igen nagy részvételi arányú) felsőoktatási rendszert kell fenntartani, másfelől a szükséges méretű felsőoktatás alapvető makrogazdasági okokból nem finanszírozható teljes egészében csak az adófizetők pénzéből a szükséges mértékben.

FeMű: A pályakövetési adatokból az látható, hogy bármely diplomával könnyebben, gyorsabban, magasabb összegért lehet elhelyezkedni, mint diploma nélkül, nyilván ez korábban is így volt. A társadalmi igazságosság elvét tekintve felvetődhet, hogy mivel a diploma megszerzése pozitív anyagi előnyöket jelent a végzetek számára, tulajdonképpen ildomos lenne valamilyen költségtérítés vagy tandíj kötelezővé tétele, beépítése a felsőoktatás finanszírozásába. Ugyanakkor ezzel szemben ott az az állítás, hogy az oktatásnak mint alrendszernek van egy társadalmi kiegyenlítő szerepe is. Divatos szóval a tandíjjal az esélyegyenlőség sérül. A felemelkedés lehetősége, a mobilitás nehézkesebbé válik. Ez a két elv hogyan fér meg egymás mellett?

G. Gy.: Arról van szó, hogy a diplomásoknak az életútra vetített jövedelme az OECD-átlagban kb. 1,6–1,7-szerese a diplomával nem rendelkezőkének. Magyarországon ez kb. 2,5-szeres. A társadalmi igény miatt be kell ereszteni a tömegeket a rendszerbe, de az adófizetők pénzéből teljes mértékben ez a rendszer egyszerűen nem finanszírozható, olyan típusú makrogazdasági megfontolások miatt, hogy ha az ország az összes erőforrását az egyetemekre költi, akkor semmit nem tud nyugdíjra, nemzetvédelemre, egészségügyre fordítani. Így kerül elő a tandíj. A kérdésében szereplő

két elv, tehát az „az fizessen, aki a haszonélvező” (benefit principle) és az egyenlő esélyű hozzáférés elve antagonisztikusan ütötte egymást jó sokáig. A „kormányok tandíjat akarnak bevezetni, a hallgatók meg tüntetnek” című történet során szépen elmondja az aktuális kormány az „az fizesse meg a szolgáltatás költségeit, aki annak hasznát élvezzi” típusú elvet, a másik fél pedig az azonos képességűek azonos hozzáféréseinek szükségességét, és aztán valamilyen erőjáték folytán valami majd történik, de valójában nincs meg az összekapcsolás. Az egyik elv közgazdasági értelemben azt mondja, hogy az fizesse meg a termék, szolgáltatás, bármi árát, és a valós árát, akinek ebből haszna van. Miután a diplomások életutas átlagi jövedelme magasabb, bár a diplomának komoly társadalmi haszna van, de az egyéni haszon nagyon jelentős, ezért az egyéni hasznok arányában tulajdonképpen indokolt: az fizessen, akinek ebből haszna van. Ebben a gondolatmenetben azért az is benne van, hogy az állam nem száll ki száz százalékosan a felsőoktatás finanszírozásából, hiszen a felsőoktatásnak nemcsak egyéni, de igen jelentős össztársadalmi hasznai is vannak. Ha a tandíj-demonstrációk magyarországi húszéves történetére gondolunk, akkor a másik elv az, amit a diákok mondtak. A diákok mindenkori véleménye az volt, hogy ők nagy szíveséget tesznek a társadalomnak. Nagyon jelentős a gazdasági, társadalmi haszon, mert akik többet keresnek, azok több adót is fizetnek. Lehet ezzel vitatkozni, de az igazán ütős érv az alapvetően a szó valódi értelmében vett liberális közgazdaságtani alaptétel, az azonos esélyű hozzáférés elve, amely az angol nyelvű szakirodalomban alkalmazott (horizontál) equity egyfajta magyarra fordítása.

FeMű: Leginkább talán méltányosság.

G. Gy.: Méltányosság, társadalmi igazságosság, szolidaritáselv, egyenlő esélyű hozzáféré-

rés, meg ilyen típusú kifejezésekkel szoktuk magyarul elmagyarázni, hogy miről van szó. Az látszik, hogy a nemzetgazdaságilag szükséges méretű tömeges felsőoktatás nem finanszírozható csak az adófizetők pénzéből. Sebaj, mert nagy egyéni hasznok vannak. Az egyéni hasznok arányában igazán méltányos hozzájárulni. Igen ám, csak hogyha tandíjat akarnak szedni, akkor mégiscsak az történik – és szerintem könnyen belátható módon –, hogy a szegényebb családból származó, ám nagyon okos gyerekeknél a család jövedelmének aránytalanul nagy részét jelenti az azonos összegű tandíj egy gazdag családéhoz képest. Tehát, ha csak úgy bevezetik a tandíjat, akkor jó eséllyel nagyon regresszív dolgot teszünk társadalmpolitikai értelemben, mert – statisztikailag kimutatható szinten – az anyagi teherviselő-képesség függvényében fognak kiszorulni a szegényebbek a felsőoktatásból. A diákság mindig erre szokott hivatkozni.

Itt jön a képbe a diákhitel, ami egy zseniális történet. Egy „jól” megtervezett diákhitel képes ugyanis a teljesen összegegyeztetetlennek tűnő neoliberális „benefit” elvet az eredetileg klasszikus liberális és bizonyos értelemben baloldali hozzáférési esélyegyenlőség elvével összehozni. Azért hozza össze, mert azt mondja, hogy tulajdonképpen, ha a hozzáférési probléma létezik, akkor igazuk van a diákoknak, meg mindenkinek, aki erre hivatkozik, de csak abban az esetben, hogyha a hallgatónak a felsőoktatásban eltöltött éveit alatt kell fizetnie. A diákhitel segítségével a hallgató számára ingyenessé válik a felsőoktatás, amíg hallgató, mert a diákhitelből finanszírozott tandíjat nem hallgatóként fogja megfizetni, hanem majd diplomásként, amikor teljesül az ő esetében is az a tétel, hogy a diploma által a keresete nagyobb lesz, jobb állást kap. Tehát ilyen értelemben a jó diákhitel egy olyan mechanizmus, amit az állam meg-

szervez, lehetővé téve a 18–20–25 éves fiatalok számára azt, hogy a saját jövőbeli vélelmezett megnövekedett jövedelmükből most, a jelenbe csoportosíthassanak át azért, hogy hozzáférhessenek a felsőoktatáshoz. Ez tehát nem a jóléti állam klasszikus, úgynevezett Robin Hood-funkciója (fosztogatás adóztatás révén – osztogatás és újraelosztás a jóléti rendszereken keresztül), hanem a jóléti állam úgynevezett malacpersely-funkciója, tehát az, amikor az állam megszervez és fenntart olyan mechanizmusokat, amelyek révén az egyén saját különböző életszakaszai között lesz képes alapvetően saját jövedelmei között átcsoportosítani (pl. nyugdíjrendszer, diákhitelrendszer). A „jó” diákhitel egyik alapvető jellemzője, hogy a törlesztés jövedelemarányos, azaz a törlesztési kötelezettség a jövedelemnek egy adott százalékában kerül meghatározásra. A jövedelemarányos törlesztés illeszkedik rá erre a mesére, mert statisztikailag ugyan igaz, hogy a diplomások életútra vetített jövedelme 2–2,5-szer nagyobb lesz, mint a nem diplomásoké, viszont a pályakezdő egy ranglétrán halad felfelé. A jövedelemarányos törlesztésű diákhitel a hallgatótól a diploma által megnövekvő életjövedelmének mindenkor arányában várja el a visszatörlesztést. Azok esetében, akiknél ez az általános trend mégsem érvényesül, mert egész életükben nem keresnek annyit, hogy vissza tudják fizetni ezt a diákhitelt, nyugdíjba vonuláskor a rendszer leírja a fennálló tartozást.

A diplomásoknak nemcsak a jövedelmük nagyobb, hanem munkaerő-piaci helyzetük is jobb. Sokat kutatták azt a kérdést, hogy mitől jobb a fizetés, mitől sokkal kisebb a munkanélküliségi ráta a diplomások körében. Igazi magyarázat nem született, de az uralkodó hipotézis szerint (ún. screening hipotézis) a munkáltató munkatársat keres, az egyén pedig állást és itt van egy fundamentális

információs aszimmetria. Azaz a munkáltató akár mennyit interjúvolta a jelölteket, sehogyan sem tud elegendő információt szerezni arról, hogy az interjún szimpatikusan viselkedő egyén valóban be fog-e válni mint munkavállaló. A diploma tulajdonképpen ezt az információs aszimmetriát, ezt az űrt képes pótolni, mert azt üzeni a munkáltatónak, hogy két egyformán szimpatikus jelölt közül a diplomás már egyszer bizonyított a felsőoktatásban. A médiából folyamatosan öntenek téves eszméket az ország lakosságára, hogy minek tanulni, amikor diplomás munkanélküliség van, bezzeg hidegburkolónak milyen kevesen mennek. Ehhez képest minden rendelkezésre álló statisztikai adat szerint a diplomások körében a munkanélküliség sokkal alacsonyabb, mint az alacsonyabb végzettségűek körében. A diplomások jövedelme sokkal magasabb és általában az életminőségük is jobb, mint a nem diplomásoké. Egészségpolitikai, népegészségügyi alaptétel, hogy az egészséget meghatározó faktorok közül az egyik legjelentősebb a képzettség. A társadalmi ranglétrán minél feljebb van valaki, annál kevésbé betegszik meg ugyanazon egységnyi károsító ágensektől, mint például alkohol, cigaretta és minden egyéb. Miért kártékonyak az ennek ellentmondó állítások? Azért, mert a felsőoktatáshoz való hozzáférés kulcsa nem a felsőoktatási rendszeren belül van. Agyondokumentált tény, hogy akár milyen családi háttere is van a hallgatónak, ha már egyszer hallgató és benn van a rendszerben, akkor benn is marad. A felsőoktatáshoz való hozzáférési problémának nem az a lényege, hogy a hallgató kiesik az egyetemről, mert szegények a szülei. Biztos van ilyen, de a hallgató, ha már egyszer bent van, akkor bent is marad. A hozzáférési probléma a 18 éves kor előtti történet, paradox módon egyébként minél hátrább megyünk az időben, annál jelentősebb, egészen az óvodáig, sőt a korai

gyermekfejlődés korszakáig. A probléma az, hogy a továbbtanulást kárhoztató, a fiatalokat a továbbtanulástól elkedvetlenítő, lebeszélő szövegek természetesen nem a diplomások gyerekeire hatnak legerősebben, hanem ezek is szociális grádiens szerint alakulnak. Tehát minél alacsonyabb társadalmi-gazdasági csoporthoz tartozó a család, annál jobban hatnak. Ha egy okos gyerek anyagi okokból nem jut be a felsőoktatásba, az egyébként nemcsak súlyos társadalmi igazságtalanság, de egy súlyos ösztársadalmi hatékonysági probléma is. A diploma – nem diploma probléma körhöz még azt a megjegyzést fűzném hozzá, hogy ma Magyarországon a releváns korosztályban a felsőoktatásban való részvétel aránya 30–35%. Ez azt jelenti, hogy 65–70% nem jár főiskolára, illetve egyetemre. Ezért, hogyha valakit izgat, hogy kevés a hidegburkoló, közműves stb. Magyarországon, akkor föl kell gyűrje az ingujját és nagy erővel el kell kezdenie azzal foglalkozni, hogy az a 65–70%, aki nem is akar felsőoktatásba menni, az tulajdonképpen miért nem szerez szakmát.

FeMú: Megkerülhetetlen, hogy az állam szerepéről is szót ejtsünk. Divatos kifejezések mostanában a „good governance” mint jó kormányzás, illetve az „evidence based policy” mint tényeken alapuló döntéshozatal. A magyar oktatásigazgatásban a kormányzati döntéseket milyen tényszerű megfontolásokon, milyen alapokon nyugvó stratégiából kiindulva kellene meghozni? Tehát mi az evidencia arra, amire tulajdonképpen a bázist tudjuk építeni?

G. GY.: Az államnak szerintem sokféle szerepe van. Attól még, hogy az egyéneknek jelentős személyes hasznuk van a felsőoktatásból, van ennek egy társadalmi hasznossági, szükségleti oldala is. Itt nem arról van szó, hogy a felsőoktatás luxuscikk, hanem objektíve alapvető nemzetgazdasági érdek is.

Hogy adott időszakban adott politikusok ezt mennyire ismerik fel, az már egy másik kérdés. Ezért mindenféleképpen indokolt, hogy az állam a felsőoktatási intézményrendszer fenntartásához az adófizetők pénzéből is hozzájáruljon.

A tandíjtörténet nem azt jelenti, hogy azért, mert a felsőoktatás luxuscikk – mert nem az –, majd fizessenek a hallgatók, miközben az állam elegánsan kivonul, mert neki fontosabb dolga akad, hanem arról van szó, hogy olyan méretű a rendszer, hogy az teljes egészében az adófizetők pénzéből nem tartható fenn. Szükséges egyéb, tehát kvázi magánforrás-bevonás, úgymint tandíj. Egyébként meg ezzel nincs is nagy probléma, ha a hozzájárulás meg van oldva. A tételmondatból az következik, hogy az állam első számú feladata, hogy a társadalmi hasznok arányában igenis részt kell vállalnia a felsőoktatás-finanszírozásból. A társadalmi hasznok – egyéni hasznok arányairól szólva hüvelykujjszabályként azt lehet mondani, hogy az oktatási rendszerben, az óvodától a PhD-ig, minél lejjebb vagyunk, annál egyértelműbben domináns a társadalmi hasznok, és minél följebb haladunk, annál nagyobb mértékben jelennek meg a privát hasznok. Ezért van az, hogy ugyan vannak magán közoktatási intézmények, de a közoktatás még az Egyesült Államokban is alapvetően állami. Elementáris érdek, hogy egy alapvető szocializáció lezajlódjék, az alapvető kompetenciákat megszerezzék az emberek, ezt senki sem bízta a véletlenre, ezért van például a tankötelezettség is.

Az állam második feladata, hogy a felsőoktatást oly módon finanszírozza, hogy makrogazdasági értelemben közben más szektorok működőképességét ne veszélyeztesse. Az állam felelőssége tehát egy jó diákhitelrendszer megszervezése, ami által biztosítható, hogy a hallgatói tandíjak úgy lehessenek elegendően nagyok, hogy tulajdonképpen sem-

miféle hozzáférési problémát ne okozzon önmagában az, hogy tandíj van. Egy jól megtervezett diákhitel azt csinálja, hogy a jövőbeli jövedelemből a jelenbe csoportosít át; a nyugdíjrendszerrel ellentétben, ahol a jelenbeli jövedelméből az inaktív éveimre csoportosítok át. Az államnak fontos feladata, hogy felismerje ebben a saját malacpersely-funkcióját, mert nem tud fenntartani egy társadalmi és nemzetgazdasági értelemben szükséges méretű rendszert, és szüksége van tandíjbevételekre.

Az állam harmadik funkciója egy alapvetően fogyasztóvédelmi funkció. Hiteles, legitim és átlátható módon jelezni kell a felsőoktatást igénybe vevő fiatalok és családjaik felé, hogy az adott intézményben folytatott adott kurzus egyáltalán az, ami, tehát hogy az egyetem egyetem, a diplomakurzus diplomakurzus. És ezzel eljutottunk az akkreditáció és minőségbiztosítás kérdésköréhez. Attól ugye, hogy a garázsomra ráírom, hogy ez itt tulajdonképpen a világ legjobb egyeteme, és én jó pénzért diplomát adok két nap alatt, attól az még nem egyetem, és az még nem diploma.

A fogyasztóvédelem mellett elengedhetetlen – és itt eljutottunk a negyedik feladathoz – állami szerep az információszolgáltatás. Még hogyha egyes hallgatók tökéletlen döntéseket is hoznak meg a pályaválasztás során, a fiatalok és a mögöttük álló családok összes döntésének az összes végkövetkezménye össztársadalmilag biztosan hatékonyabb mintázathoz vezet, mint amit az adott minisztérium adott szobájában üldögélő nagy központi tervutasításos munkaerő-tervező a létező legnagyobb erőfeszítések árán is el tudna érni. Ha azt gondoljuk, hogy divatszakkmák és egyebek miatt majd fiatalok tömegei tévpályákat választanak – mint ismeretes, ez az egyik hivatkozási alap, hogy miért van szükség a tervezésre –, akkor ez csak azért következhet be, mert tökéletlen az

információ. Tehát az állam egyik funkciója, hogy minél pontosabb információkat gyűjtson, elemezzen, analizáljon és állítson elő a fiatalok és családjaik számára, emészthető, érthető formában arról, hogy melyik egyetem melyik diplomájával kapcsolatosan mi a későbbi beválási tapasztalat. Hogyan tudtak elhelyezkedni az ott végzettek, milyen állásokhoz jutottak? Milyen fizetéseket kaptak? Hogy alakult a karrierjük? Máshogy fogalmazva: azért, hogy minél jobb minőségű legyen a hallgatók választásán alapuló forrásallokáció, ehhez az államnak információkat kell szolgáltatni. A diplomás pályakövető rendszer, ami nálunk már működik, az nemcsak úgy általában kell, csak mert nemzetközi trend, hanem az lenne az alapvető funkciója, hogy transzparenssek legyenek ezek az információk, és olyan módon legyenek közzétéve, hogy egy 14–16 éves gyerek és az ő aggódó szülei számára is könnyen, gyorsan elérhetőek és értelmezhetőek legyenek. Így lesznek jó minőségűek a pályaválasztási döntések. Mindemmel az állam tervező szerepét még nem kell 100%-ig kidobni az ablakon, mert ettől még eluralkodhatnak divatszakkák, ettől még lehetnek totál tévpályák, ettől még sok minden nemkívánatos jelenség előfordulhat. Az államnak egyébként nemcsak szíve-joga, de valóban feladata és kötelezettsége is, hogy fölfigyeljen egy olyan jelenségre, hogy például most már n-edik év van, és mindösszesen két darab fizikushallgató van az országban, márpedig fizikát húsz év múlva is oktadni kell, és akkor megtegyen mindent azért, hogy legyenek jövőbeli fizikatanárok. Vagy lehet az államnak olyan gondolata is, hogy bár látható szükség nincs a tibetológiára, de ez egy akkora nagy nemzeti kincs, hogy nálunk van még tibetológiaoktatás is, hogy akkor is főnntartom, hogyha tulajdonképpen a kutyanak se kell. Tehát kulturális okoknál fogva vagy nyilvánvaló munkaerő-piaci lyukak, egyebek

miatt arra is joga van az államnak, hogy tudja a saját jövőbeli munkaerőigényét. Azt például tudhatná az állam, hogy hány orvosra, jogászra van szüksége és akkor annyit biztosan képeztesse.

FeMú: Beszéltünk a hallgatókról és az állam szerepéről, de a finanszírozandó intézményekről még nem. Ebben a modellben Ön szerint milyen intézményi finanszírozási rendszer lenne optimális? Feladatok, kompetenciák alapján finanszírozza az állam az intézményeket vagy a fejkvótán keresztül?

G. GY.: A brit példát hoznám fel arra, hogy milyen ne legyen. A brit rendszerben például kőkeményen kontroll alatt vannak tartva a hallgatói helyek, megmondják karra, szakra, mindenre lebontva a finanszírozott hallgatói létszámokat. Nemcsak azt akarja az oktatáspolitikai megmondani Angliában, hogy ő hány darab államilag finanszírozott férőhelyet ad az egyetemnek, de még azt is, hogy az egyetem mennyi nem államilag finanszírozott, tehát önköltséges hallgatót vehet föl, és büntetést szab ki azokra, akik ettől eltérnek. Ennek egyébként nyílegyenes következménye az, hogy egyetlenegy dolgot tudnak a brit egyetemek csinálni annak érdekében, hogy hatékony méretben működhessenek: nem brit állampolgárságú hallgatókat vesznek föl. A tőlük szedett tandíjakkal valójában kipótolják az egyébként nagyon szegényes állami finanszírozást. Ennek meg az a következménye, hogy a legelitebb, legpatinásabb angliai egyetemekre, azokra, amelyektől híres az angol felsőoktatás, egyre kevésbé a brit hallgatók járnak. De az oktatás minőségével erőteljesen foglalkoznak. Nem akarok Angliába nagyon belebonyolódni, csak példaként hoztam fel. Annak, hogy a különböző egyetemek, szakok, karok, diplomakurzusok között az állam hogyan osztja el az állami finanszírozást, alapvetően kétféle módja van. Az egyik az, hogy

a szabályozott és ellenőrzött piaci működést támogatja, amelyen belül lehetővé teszi az intézmények közötti kvázi piaci versenymechanizmusokat. Ezt oly módon teszi meg, hogy átjárhatóvá teszi a felsőoktatási rendszert, biztosítva a hallgató számára, hogy esetleges rossz döntését korrigálhassa. Azaz a hallgató tulajdonképpen a lábával szavaz, viszi a pénzt. Ebből egy minőségibb rendszer alakulhat ki. A másik megoldás az, amikor azt mondja az állam, hogy nehogya hallgatók választása révén előálló intézmények közötti verseny eredménye az legyen, hogy a lusta hallgatók és a rossz intézmények boldogan egymásra találnak, ezért mindent előre be szabályoz. Ez azért elég statikus dolog.

FeMű: A magyarországi felsőoktatásban léteznek a Felsőoktatási Minőségi Díj. Az intézmények minden évben pályázhatnak rá, de fakultatív módon, önértékelési alapon. Angliában ezzel szemben minőségbiztosítási ügynökség működik, amely mint állami szerv vagy ügynökség háromévente kötelezően minden egyes felsőoktatási intézményt kiértékeli. Ezt viszont már össze lehet kötni a finanszírozás kérdésével. Az államot nem érheti az a vád, hogy vannak számára kedvesebb intézmények, amelyeket előnyben részesít. Kérdésem, hogy hasznos lehetne-e ennek a módszernek az adaptálása a magyar felsőoktatási finanszírozás tervezésébe?

G. GY.: Személyes véleményem az, hogy van létjogosultsága valamilyen állami beavatko-

zásnak. Van létjogosultsága, hogy ezt a minőségi történetet egy kicsit erőltessük, de csak okosan, intelligensen, bölcsen és nem túlzásba vite érdemes véghezvinni, mert egy ilyen rendszer könnyen tud olyan rossz irányba alakulni, hogy egy adminisztratív örületté váljon. Ha három tonna papírt kell gyártani, mert majd ezen múlik a finanszírozás, akkor könnyen előfordulhat, hogy három tonna hazugságot fognak előállítani papíron az intézmények és akkor ki lehet pipálni, hogy minden kérdésre ötös választ adtunk. De ezeknek semmi köze a valódi minőséghez. Ha az állam túlzásba viszi az elosztó szerepét és például mind az egy hallgatóra jutó finanszírozást, mind az össz hallgatói létszámot (és így az intézmény teljes bevételét) meghatározza, azzal kizárja a versenyt, amely verseny egyébként kikényszerítené, hogy az intézmények aktívan foglalkozzanak azzal, hogy a hallgatók igényeit, szükségleteit figyelembe vegyék. Versenyhelyzetben a valós társadalmi igényeket kellene ismerni, fölmérni, tehát nem azt, amiről a hatalom azt mondja, hogy ez az. A hallgató nyilván oda akarja fizetni a tandíját, meg oda akar menni, ahol neki versenyképes diplomát adnak. És akkor így szépen kialakulhat a minőség. Ha az állam mindent meg akar határozni, akkor az intézménynek nem a hallgatók szükségleteinek kell megfelelnie, hanem a döntéshozó kedvében kell járnia. Ez sok-sok nemkívánatos hatással járhat és valójában a valódi értelemben vett minőség ellenében hat.

Az interjút készítette Őrsi Gábor; szerkesztette Garai Orsolya.

Fotó: Bruckner Nikolett